

of the most intense experiencing of being, outlines the vista of studying the peculiarities of creativity based on the synthesis of East and West poetics.

Key words: *ego-prose, narrative, imagery, modernism, confession, internal monologue, lyrical "I", author's image.*

УДК 82.1.111(73) – 312.4.09

А. К. Титюк

Дніпро

МАСОВА ЛІТЕРАТУРА: ПОЕТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Стаття присвячена вивченню масової літератури як актуального явища сучасної художньої літератури, аналізується її місце й роль у сучасному літературному процесі та особливості функціонування. У центрі уваги опиняється проблема співвідношення масової та експериментальної літератури. Наголошується на тому, що сьогодні неможливо чітко відмежовувати масову та елітарну літератури. Здійснюється спроба розглянути масову літературу в опозиції до високої, народної та мідл-літератури. Автор надає огляд критичних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячених феномену масової літератури, який стає невід'ємною складовою літературного процесу ХХ–ХХІ століть. Але, будучи одним з найпомітніших проявів сучасної культури, масова література одночасно залишається теоретично недостатньо осмисленим феноменом. Можна констатувати, що на сьогоднішній день у західній і вітчизняній науковій літературі відсутня єдина, усталена думка щодо естетичного та культурологічного визначення концепту «масова література».

Ключові слова: *масова література, висока література, літературний процес, популярна культура, формульна література, канон.*

На межі ХХ–ХХІ століть перед дослідниками відкривається широкий та багаторівневий простір масової літератури, що пов'язано з важливими соціокультурними процесами, за яких суспільство не задовольняється лише зразками високої культури, а деколи навмисно дистанціюється від елітарної літератури. Таким чином, масова література стає невід'ємною складовою літературного процесу ХХ–ХХІ століть. Причиною популярності масової літератури є те, що вона відображає естетичні та соціальні цінності читачів. У зв'язку з цим звернення до проблем масової літератури стає особливо актуальним і необхідним. Цей вид літератури, будучи одним із найпомітніших проявів сучасної культури, водночас залишається теоретично недостатньо осмисленим феноменом.

Розгляд будь-яких творів як феноменів масової літератури неможливий без чіткого розуміння того, який зміст ми вкладаємо в це поняття. Дуже часто визначення «масовий» розглядається в одному синонімічному ряду з прикметниками «загальнодоступний», «загальний», «низький», «шаблонний» і т. ін. Така багатозначність веде до семантичної невизначеності всієї дефініції. На наш погляд, масова література – це найбільш ємний термін з вищеперерахованих. При будь-якому його трактуванні зберігається конотація,

яка вказує, що масова література – це завжди література не першого порядку, а вторинне явище по відношенню до «високої», «серйозної», «елітарної» літератури. У сучасному літературознавстві немає єдиної точки зору на те, що вважати масовою літературою. Найбільш традиційним є використання даного поняття до творів, які належать до маргінальної сфери загальноновизнаної літератури. Таким чином, масова література – це сукупність літературних творів, які адресуються широкому читацькому загалу й функціонують за законами літературної індустрії відповідно до своєї жанрової приналежності.

Оцінювання масової літератури виявляє двоїсту природу феномена: з одного боку, вона є популярною, успішною, найбільш бажаною для читачів; з іншого – масову літературу називають маргінальною, низькою, банальною, далекою від творчості та ближчою до індустрії. Тривалий час філологія оминала цей тип письменництва. Адже популярна література визначалась як та, «яку обирає недосвідчений читач для задоволення» (*“what unsophisticated reader has chosen for pleasure”*) [9, с. 12]. Лише кілька десятиліть тому масова література стала об'єктом пильної уваги вчених, які прагнули з'ясувати її сутність, закономірності розвитку та механізми функціонування. З того часу масова література, що займає важливе місце в перевагах сучасного читача, стала предметом уваги багатьох критиків і дослідників літератури. Про необхідність пильної уваги до масової літератури писав Ю.М. Лотман, який вважав, що «розмивання меж між високим і низьким, елітарним і масовим шляхом їх об'єднання в процесі сприйняття – характерне вираження не тільки чергової зміни естетичних парадигм, а й відмінних особливостей змісту змін, що відбуваються» [3, с. 243].

Розглядати масову літературу неможливо, не ставлячи її в опозицію до високої або елітарної, оскільки література, котра завжди адресувалась на представників різних прошарків, приречена розподілятися на «високу» та «низьку». Великий синонімічний ряд для назв цих двох типів літератури пропонує Девід Джонсон у вступі до книги «Популярне та канонічне» (*“The Popular & the Canonical: Debating Twentieth-century Literature 1940–2000”*): «популярна, низька, масова, філістерська, створена для натовпу, формульна, тривіальна; створена для меншості, висока, елітарна, авангардна, класична, серйозна» (*“popular, low, mass, philistine and mob, formulaic, trivial; Minority, high, elite, avant-garde, classic, serious”*) [7, с. 8]. Проблема співвідношення «високого» і «низького» стала предметом дискусії і для Б. Дубіна, який зауважує, що масова словесність як галузь літературної промисловості «з одного боку, повторює траєкторію “високої”, а з іншого – служить для “серйозної” літератури формою (або механізмом), за допомогою якої та як би виводить назовні, втілює в щось зовнішнє і цим долає власні страхи, наростаючі внутрішні проблеми і конфлікти» [1, с. 20].

Д. Макдоналд протиставляє «масову» літературу не тільки «високій», але й «народній» (*“folk art”*), зауважуючи, що остання створена людьми та для людей, в той час як масова література виробляється літературною індустрією заради прибутку (в капіталістичних країнах) або для контролю за людьми (в тоталітарних країнах): «Народне мистецтво було спонтанним, автохтонним

вираженням народу <...> Масова культура нав'язується зверху. Вона виготовлена спеціалістами, найнятими підприємцями» (*"Folk Art <...> was a spontaneous, autochthonous expression of the people <...> Mass Culture is imposed from above. It is fabricated by technicians hired by businessmen"*) [10, с. 65].

Натомість дослідники американської популярної культури Ч. Мукерджи та М. Шадсон наполягають на тому, що сучасна масова культура не повинна протиставлятися «високій» професійній, а також автентично народній, фольклорній культурі, бо вони стикаються і взаємодіють в єдиному соціально-знаковому просторі. Дослідники зауважують, що «жорсткий концептуальний бар'єр між "високою" або поважною культурою і популярною або типовою культурою зламався» (*"the rigid conceptual barrier between "high", or estimable, culture and popular, or representative culture has broken down"*) [8, с. 1].

Ще один відомий дослідник масової культури, Едвард Шилз, не згоден із різким протиставленням високому низькому, а вирізняє три категорії літератури: «висока» (*"superior"*), або «витончена» (*"refined"*), «серединна» (*"mediocre"*) та «огидна або груба» (*"brutal"*). На його думку, перша відрізняється «серйозністю змісту, вибором центральних проблем, глибоким осмисленням тем, вправністю використання та багатством виразних засобів» (*"the seriousness of its subject, i.e. the centrality of the problems with which it deals, the acute penetration and coherence of its perceptions, the subtlety and wealth of its expressed feelings"*) [11, с. 3]. До категорії «серединної» Е. Шилз відносить твори, які «не дотягують до стандартів, застосованих при оцінці високої культури» (*"do not measure up to the standards employed in judging works of superior culture"*) [11, с. 4]. Характерними особливостями «грубої» культури є елементарна художня символіка, відсутність глибини проникнення в матеріал, надлишок чутливості й сентиментальності. Ця культура не створює нічого нового, а орієнтується на вже досягнуту культурну спадщину.

С. Чупринін також виділяє три типи літератури, пропонуючи наступну кваліфікацію: якісна, або актуальна література (література авангарду та постмодернізму); масова, або формульна література, котру «можна назвати тінню якісної, але тінню люмінесцентно яскравою, що спрощує і доводить до крайньої межі, в тому числі і до карикатури, все те, що накопичено художньою традицією» [5, с. 151]; мідл-література, яка розташовується між елітарною та масовою, породжена їх динамічним взаємодією та займає одвічну опозицію між ними.

В літературознавстві не існує одностайної думки щодо визначення терміну «масова література». Варто наголосити, що англомовні критики частіше вживають термін «популярна література», німецькі – «тривіальна література», французькі – «паралітература», хоча у вітчизняних працях відомих теоретиків особливого поширення набув термін «масова література». На думку канадського вченого Дуайта Макдоналда, котрий має скептичний погляд на масову культуру, «масова література» є більш точним терміном, ніж «популярна», адже «її відмінною рисою є те, що це виключно і безпосередньо предмет для масового споживання, як жувальна гумка» (*"its distinctive mark is that it is solely and directly an article for mass consumption, like chewing gum"*) [10,

с. 59]. Дослідник відзначає, що твори «високої» літератури (наприклад, Ч. Дікенса) можуть бути популярними, але ніяк не масовими. Російська дослідниця Н.П. Кубарева пропонує терміни «масова література або маслітература, тривіальна література, паралітература» [2, с. 305]. Масова література за своїм складом призначена для широких мас, а тривіальна, у свою чергу, містить зневажливе відношення до цього жанру, так же як і префікс *пара*, поєднаний зі словом література, який означає *при* або *поряд*.

З моменту свого виникнення масова література була об'єктом скоріше історичних, соціологічних та культурологічних студій. Із часом з'явилося розуміння того, що її можна вивчати й філологічними методами. Джон Кавелті зауважив: «Формульна література – це насамперед вид літературної творчості. І тому її можна аналізувати й оцінювати, як і будь-який інший вид літератури» [6, с. 8]. Біргіт Менцель називає дві причини того, що популярна література повинна бути предметом не лише соціологічного, але й літературознавчого студювання. Насамперед «“формульна література” становить тип літератури зі своїми власними правилами, власними естетичними законами, із розмаїттям жанрів, ідеологій і способів зображення дійсності» [4, с. 395]. Крім того, авторка зазначає другий аргумент, що «висока й популярна література завжди доповнюють одна одну» [4, с. 395].

Проблемами масової літератури займався чимало літературознавців, серед яких зазначимо, зокрема, О.М. Зверєва, М.А. Черняк, М.Г. Мельникова, а також Ю.М. Лотмана, якому й належить найвичерпніше визначення цього феномена як поняття соціологічного, що «стосується не стільки структури того чи іншого тексту, скільки його соціального функціонування в загальній системі текстів, що складають дану культуру» [3, с. 819]. Таким чином, поняття «масова література» в першу чергу визначає ставлення того чи іншого колективу до певної групи текстів. І можна зробити висновок, що масова література безпосередньо залежить від суспільства, вподобання та потреби якого визначають успіх або провал твору. Досить лаконічну дефініцію масовій літературі пропонує Девід Джонсон, характеризуючи її як «художній твір для широкого загалу» (“*imaginative writing with wide appeal*”) [7, с. 5].

Для масової літератури, в якій передбачуваність тем, поворотів сюжету і способів вирішення конфлікту надзвичайно висока, принципово важливим виявляється поняття «формули», яке ввів у наукову парадигму Дж. Кавелті. Саме він відносить подібні твори художньої словесності до формульної літератури та досліджує «популярні формули літератури, ті розповідні і драматичні структури, які формують таку велику частину культурного раціону більшості читачів, телеглядачів і глядачів фільмів» (“*popular story formulas, those narrative and dramatic structures that form such a large part of the cultural diet of the majority of readers, television viewers and film audiences*”) [6, с. 2]. Свій метод Кавелті характеризує як результат синтезу вивчення жанрів і архетипів, що почався з «Поетики» Аристотеля, дослідження міфів і символів у фольклористській компаративістиці та антропології. У концепції Кавелті важливим виявляється зміна ролі письменника, оскільки формула дозволяє йому швидко й якісно написати новий твір. Оригінальність же вітається лише в

тому випадку, коли вона підсилює очікувані переживання, суттєво не змінюючи їх. Масова література дійсно стала універсальним соціокультурним простором, у якому акумулюються й розповсюджуються різноманітні ідеї. Вона своєрідно коментує всі аспекти сучасного життя, формуючи певний контекст цінностей. Подібна розрізненість думок щодо феномена масової літератури свідчить, як мінімум, про смислову неоднозначність досліджуваного феномена і складність сприйняття його смислового навантаження. І хоч на сьогоднішній день в західній і вітчизняній науковій літературі відсутня єдина усталена думка щодо естетичного та культурологічного визначення концепту масової літератури, можна сказати, що намітилася позитивна перспектива для подальших досліджень в цій галузі літературознавства.

Бібліографічні посилання

1. Дубин Б. Классическое, элитарное, массовое: начала дифференциации и механизмы внутренней динамики в системе литературы // Новое литературное обозрение. – № 57 (5' 2002). – С. 6–23.
2. Кубарева Н. Массовая литература / Н. Кубарева // Основы литературоведения / Под ред. В.П. Мещерякова. – М.: Московский лицей. – 2000. – С. 305–312.
3. Лотман Ю.М. Массовая литература как историко-культурная проблема / Ю.М. Лотман // Лотман Ю.М. О русской литературе. – СПб.: Искусство-СПБ, 1997. – С. 817–826.
4. Менцель Б. Что такое «популярная литература»? Западные концепции «высокого» и «низкого» в советском и постсоветском контексте / Б.Менцель // Новое литературное обозрение. – 1999. – №40(6). – С. 391–407.
5. Чупринин С. Звоном щита / Сергей Чупринин // Знамя. – 2004. – №11. – С. 147–159.
6. Cawelti, John G. Adventure, Mystery and Romance. Formula Stories as Art and Popular Culture. – University of Chicago Press, 1976. – 344 p.
7. Johnson, David. The Popular & the Canonical: Debating Twentieth-century Literature 1940–2000 / David Johnson. – Routledge, 2005. – 432 p.
8. Mukerji, Chandra and Schudson Michael. Rethinking Popular Culture: Contemporary Perspectives in Cultural Studies / Chandra Mukerji, Michael Schudson. – University of California Press, 1991. – 512 p.
9. Neuburg, Victor. E. Popular Literature: A History and Guide / Victor E. Neuburg. – Psychology Press, 1977. – 301 p.
10. Rosenberg Bernard, White M. David. Mass Culture: The Popular Arts in America / Bernard Rosenberg, David M. White. – Free Pr, 1965. – 562 p.
11. Shils, Edward. Mass Society and its Culture // Jacobs, Norman. Culture for the Millions. – Beacon Press, 1964. – 200 p.

Надійшла до редколегії 28 березня 2019 р.

Тытук А.К. Массовая литература: поэтика и особенности функционирования.

Статья посвящена изучению массовой литературы как актуального явления современной художественной литературы, анализируется её место и роль в современном литературном процессе и особенности функционирования. В центре внимания оказывается проблема соотношения массовой и экспериментальной литературы. Отмечается, что сегодня невозможно чётко разделять массовую и элитарную литературы. Делается попытка рассмотреть массовую литературу в оппозиции к высокой, народной и миддл-литературе. Автор представляет обзор критических работ отечественных и зарубежных исследователей, посвящённых феномену массовой литературы, который становится неотъемлемой составляющей литературного процесса XX–XXI веков. Но, будучи одним из

самых заметных проявлений современной культуры, массовая литература одновременно остаётся теоретически малоосмысленным феноменом. Можно констатировать, что на сегодняшний день в западной и отечественной научной литературе отсутствует единое, устоявшееся мнение об эстетическом и культурологическом определении концепта массовой литературы.

Ключевые слова: массовая литература, высокая литература, литературный процесс, популярная культура, формульная литература, канон.

Tytiuk A.K. Mass literature: poetics and features of functioning.

The article is devoted to the study of mass literature, as the actual phenomenon of contemporary fiction, its place and role in the modern literary process and its functioning are analyzed. The problem of the correlation of mass and experimental literature is in the center of attention. It is emphasized that today it is impossible to distinguish clearly mass and elite literature. An attempt is being made to consider the mass literature in opposition to the elite, popular and middle-literature. The author gives an overview of critical works of national and foreign researchers devoted to the phenomenon of mass literature, which becomes an integral part of the literary process of the XX–XXI centuries. But being one of the most prominent manifestations of modern culture, mass literature at the same time remains a theoretically badly comprehended phenomenon. We can state that today in the western and national scientific literature there is no single established opinion regarding the aesthetic and cultural definition of the concept of mass literature.

Key words: mass literature, elite literature, literary process, popular culture, formula literature, canon.

УДК 821.161.2-1.09«192/194»

О. В. Шаф

Дніпро

РОЗЛУКА З КОХАНОЮ ЯК МАСКУЛІННИЙ ЛІРИЧНИЙ СЮЖЕТ

У статті розглядається специфіка художньої експлікації в українській ліриці ХХ століття (М. Рильський, В. Сосюра, В. Свідзінський, Д. Павличко та інші) теми розриву любовних взаємин, зокрема мотивів розлучення з обраницею, розчарування в ній. Мета і завдання студії зумовлені потребою висвітлити гендерно-психологічні причини актуалізації в маскулінній ліричній свідомості цієї теми, що здебільшого репрезентована в ліриці чоловічого авторства й не здобула ще літературознавчого осмислення під зазначеним проблемним кутом. Методологічну базу дослідження, окрім традиційних літературознавчих методів, складає психоаналіз, зокрема теорія Зігмунда Фрейда про едипів комплекс, у якій обґрунтоване амбівалентне синівське ставлення до матері, екстрапольоване згодом і на любовні об'єкти. У статті визначено психогенні спонуки до переривання інтимних стосунків з коханими особами в маскулінній ліричній свідомості: прагнення реваншу та страх (узалежнення від них, втрати маскулінності – «кастрації»), а також маскулінні стратегії художньої репрезентації небажаних любовних взаємин, зокрема творення образу жорстокої, підступної, хтивої обраниці, акцентування несерйозності й нетривалості закоханості.